

ÇEVİRİDE CİNSİYETİN İZDÜŞÜMÜ: BACHMANN'IN 'UNDİNE GEHT' ÇEVİRİLERİ¹

Yrd.Doç.Dr. Sevdıye KÖKSAL
Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Mütercim-Tercümanlık Bölümü
sevdıye.koksal@deu.edu.tr

Doç.Dr. Faruk YÜCEL
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Mütercim-Tercümanlık Bölümü
faruk.yucel@ege.edu.tr

ÖZET

Kadın ve erkeklerin dil kullanımı arasında farklılıkların bulunduğu özellikle dilbilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Gerek kadının dilsel duyarlılığı, gerekse onun erkekten farklı bir dil dünyasına sahip olduğu görüşü söylem ve imge çalışmalarında dile getirilen bir konudur. Kadının, kültüre bağlı olarak toplum içerisindeki yerinin ve kimliğinin toplumsal normlar tarafından belirlendiği bilinmektedir. Bu normlar kuskusuz kadınların dili farklı kullanmalarına yol açtığı gibi, dilsel davranışlarının da erkeklerinkinden farklı olmasına neden olmaktadır. Bu farklılık salt metin yazarlığında değil, çeviri ediminde de görülmektedir. Bu çalışmada, yazınsal bir metnin çevirisinde cinsiyete bağlı dil kullanımının erek metne nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Bu bağlamda, Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann'ın Undine Geht adlı öyküsü çeviribilimsel açıdan irdelenecektir. Çalışmada, yapıtlarında kadının dünyasını ve kadın-erkek ilişkilerini betimleyen Bachmann'ın bir öyküsünün bir kadın ve bir erkek çevirmen tarafından yapılan çevirileri karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmada, dilsel farklılıkların olup olmadığı incelenerek çevirmenin cinsiyetinin çeviri metnini ne ölçüde yönlendirebileceği sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ingeborg Bachmann, *Undine Geht*, cinsiyete bağlı dil kullanımı, çevirmenin cinsiyeti.

The Reflection of Gender in Translation: The Translations of Bachmann's 'Undine Geht'

ABSTRACT

The fact that there are differences between women and men in use of language is determined especially by linguistic studies. The linguistic sensitiveness of woman and the view that she has a different language world from man are topics in expression and image studies. It is known that depending on culture, the position and identity of woman

¹ Bu çalışma, 13-16.10.2009 tarihlerinde Dokuz Eylül Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan *International Multidisciplinary Women's Congress* adlı kongrede "Çevirmenin Cinsiyetinden Çeviriye Bakış" başlığı altında yazarlar tarafından sözlü bir bildiri olarak sunulmuştur. Söz konusu bildiri geliştirilerek makaleye dönüştürülmüştür.

are determined by social norms. These norms certainly cause women to use language differently, as well as their linguistic behaviours to differ from men. This difference is not only seen in text writing but also in translation. In this paper, how language use related to gender is reflected to translated text in translation of a literary work is discussed. In this respect, an Austrian writer, Ingeborg Bachmann's story, *Undine Geht* is going to be considered in terms of translation studies. In this study, the translations of the story by Bachmann, who describes woman's world and woman-man relations, made by a female translator and a male translator are compared. In this comparison, examining whether there are linguistic differences between the two translations, how far the gender of the translator directs translated text is questioned.

Keywords: Ingeborg Bachmann, *Undine Geht*, gender-based use of language, translator's gender identity.

1. Giriş

Kadınların, dili erkeklerden farklı bir biçimde kullandıkları görüşü özellikle yetmişli yılların başlarından itibaren gerek yazın alanında gerekse dilbilimsel çalışmalarda irdelenen bir konudur. Kadınların birçok nedenden dolayı erkeklerden farklı bir düşünce biçimine sahip olduğunu ileri süren birçok dilbilimci, Alman dilini sözdizim, anlambilim ve edimbilim açısından ele alarak düşüncenin en önemli aracı olan dilde cinsiyete ilişkin asimetrik niteliklerin, başka bir söyleyişle, dilde erkek cinsiyetine gönderme yapan dilsel etmenlerin egemen olduğunu ortaya koymuşlardır. (Klann-Delius, 2005; Hellinger, 1990; Trömel-Plötz, 1982) Dilde varolan asimetrik ilişkinin yazında da görüldüğü ileri sürülmüştür. Feminist yazına ilişkin yapılan araştırmalarda, özellikle söylem ve imge çözümlemelerinde kadına özgü dilsel duyarlılığın yanında kadının erkekten farklı bir dil dünyasına sahip olduğu, belirgin biçimde kadınların ancak yazınsal yapıtlar vermeye başladıkları 18. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı görülmektedir.² Dolayısıyla gerek dil araştırmalarında, gerekse yazında

² Yazında erkek yazarların egemen olmasının ve onların yazındaki estetik değerleri ve ölçütleri belirlemesine yol açmasının nedenlerinden biri, kadınların yoğun olarak ancak 18. ve 19. yüzyıllarda yazınla uğraşmaya başlayabilmeleridir. Kadın yazarlar ilk zamanlar daha çok kendi deneyimlerini dile getirdikleri günce ve ani gibi yapıtlar, daha sonra buna roman da eklenmiştir, ortaya koymuşlardır. Kuramsal alan ve drama çalışmalarında kadınlar seslerini çok sonra duyurabilmişlerdir (Möhrmann, 1945, s. 93). Yazın alanında kadınların üretmiş oldukları yapıtların uzun bir süre yazın tarihinde yer almaması ve yazınsal metinler olarak kabul edilmeyip öykünme olarak görülmesi (Zengin, 2008, s. 502) bu durumun doğal sonucudur. Kadınlara özgü bir yazın geleneğini sorgulayan ilk yazar Amerikalı yazar Virginia Woolf'tur. Woolf kadınlar tarafından üretilen yazının tarihçesini oluşturmaya çalışırken yapıtlarında Batı medeniyetinin erkek egemenliğini, başka bir deyişle, ataerkil toplum düzenine dayanan değerlerini sorgulamıştır. Bu bağlamda, Woolf feminist yazın biliminin temelini atan, kadının sesini duyuran, onun kimliğini ortaya çıkarmaya çalışan ilk yazardır (Lindhoff, 1995, s. 31-32).

erkeklerin 20. yüzyıla kadar egemen olması, yazındaki estetik ölçütlerin ve anlayışların onlar tarafından belirlenmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada, dile ve yazına yansıyan cinsler arasındaki asimetrik ilişkinin çeviri olgusunu nasıl etkilediği ve cinsiyete bağlı dil kullanımının erek metne nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Bu bağlamda, yapıtlarında kadının dünyasını ve kadın-erkek ilişkilerini betimleyen Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann'ın "Undine Geht" adlı öyküsünü Türkçeye çeviren Kamuran Şipal ve Semahat Yüksel'in çevirilerini çeviribilimsel açıdan, çevirmenlerin cinsiyetleriyle de ilişkilendirerek, cinsiyete bağlı bir dilin varlığını çeviri metinleri üzerinde kanıtlamaya çalışacağız. Bu çerçevede, bir kadın ve bir erkek çevirmen tarafından çevrilen aynı öykünün cinsiyet değişkeninin erek dili hangi yönleriyle etkilediği sorgulanacaktır. Bunun için iki çevirmen tarafından yapılan çeviriler karşılaştırılarak çevirmenlerin cinsiyetinin çeviride dilsel ve anlatımsal bir farklılık yaratıp yaratmadığı ortaya konacaktır.

Kadın ve erkeklerin, toplum içerisindeki yerlerinin ve kimliklerinin kültüre bağlı olarak toplumsal normlar tarafından belirlendiği bilinmektedir. Bu normlar kuşkusuz kadınların dili farklı kullanmalarına, dilsel davranışlarının da erkeklerinkinden farklı olmasına temel oluşturmaktadır. Bu farklılık salt metin yazarlığında değil, çeviri ediminde de görülmektedir. Çünkü çevirmen de yazar gibi kendi kültür normlarının etkisi altında kalmaktadır. Bu normlar bireyin yaşamını ve yaptığı mesleği belirlemekle kalmamakta, onun cinsel kimliğini de biçimlendirmektedir. Bu kimlik, örneğin kadının biyolojik ve hormonal yapısı, annelik rolü gibi evrensel değerler ve geçerliliklere bağlı olarak oluşabildiği gibi, kadının toplum içerisindeki konumu, saygınlığı, mesleki tercihleri gibi kültürden kültüre değişen etmenler tarafından da belirlenebilmektedir.

2. Cinsiyette Asimetrinin Biyolojik ve Toplumsal Boyutu

Kadın ve erkekleri birbirinden farklı kılan ve bunun dillerine de yansımaya yol açan bazı etmenler vardır. Bunlardan en somut olanı, kadınların erkeklerden farklı bir biyolojik yapıya sahip olmalarıdır. Kadının doğurganlığının yanında son yıllarda yapılan araştırmalarda kadın ve erkeklerin beyin yapılarının ve hormonal dengelerinin farklı olduğu saptanmıştır. Örneğin, erkekler bir sorunun çözümünde beynin sol lobunu kullanırken kadınlar daha çok sağ lobu kullanmaktadırlar (Ünlüsoy, 2008, s. 481). Bilindiği gibi, dille ilgili işlemlerin yoğunlaştığı bölüm beynin sağ lobunda bulunmaktadır. Kadınların dille ifade etme ve özellikle yabancı dil öğrenme konularında erkeklerden daha başarılı olduğu savı dilciler arasında yaygın bir görüştür. Örneğin kadınların erkeklerden daha fazla sözcük anımsadıkları ileri sürülmektedir (Klann-Delius, 2005, s. 48-49).

Dilsel yetinin cinslerdeki gelişimini etkileyen önemli bir etmen de kadınlarda sözel ve duygusal yetiyi artıran östrojen hormonunun erkeklerle oranla fazla olmasıdır. Ünlüsoy bu bağlamda erkeklerde saldırganlığı artıran testosteron hormonunun fazla salgılanması, "dil kullanımlardaki stratejilerini büyük ölçüde belirlediğine" (2008, s. 482) işaret etmektedir. Kadınların, her kültürde olduğu gibi erkeklerden farklı biçimde yetiştirilmeleri bunun yanında annelik rollerinden dolayı kolay empati kurabilmeleri dilde duygusal anlatımlarının gelişmiş olmasını sağlamaktadır. Kadınların farklı yetiştirilmesinin dile ve davranışa yansımalarından biri de, birçok dilde olduğu gibi Almanca ve Türkçede söylenen fıkra, aşığılama ya da olumsuz bir davranışı belirtmede

kadın cinsine yönelik ifadelerin erkeklerinkinden daha fazla olması ve bunların daha çok erkekler tarafından kullanılmasıdır (Klann-Delius, 2005, s. 82-84). Erkeklerin konuşmalarında kadınlardan daha çok başkalarının sözünü kesmeleri asimetrik dil davranışını gösteren başka bir göstergedir. Yapılan bir araştırmaya göre bu oranın erkeklerde yüzde 75, kadınlarda ise yüzde 25 olduğu saptanmıştır (Klann-Delius, 2005, s. 63). Bunun yanında, kadın ve erkeklerin bazı konu ve mesleklerde daha etkin olmaları, onların farklı bir sözcük dağarcığına sahip olmalarını sağlamaktadır. Örneğin antropolojik bağlamda dil çalışmaları yapan ve dilde ataerkil anlayışı çözümlleyen Otto Jespersen (1922) gibi kuramcılar, Hellinger'in "Kontrastive feministische Linguistik" adlı kitabında vurguladığı gibi, tarihte ve günümüzde savaş, din, cinsiyet gibi alanlarda kullanılan ifadelerin kadınlar için tabu olmasından dolayı erkek dilinin kural koyuculuğuna bırakıldığını belirtmektedirler. Bunun sonucunda kadınların daha sınırlı bir sözcük dağarcığına sahip olmasının erkeğe birçok alanda sosyal prestij ve buna bağlı olarak dilsel bir ayrıcalık kazandırdığı ileri sürülmektedir (Hellinger, 1990, s. 16). Jespersen'in bu görüşüne karşı çıkan Hellinger, Trömel-Plötz, Klann-Delius gibi bazı dilbilimciler daha çok Benjamin Whorf'un dilbilimsel görecelik kuramı doğrultusunda dil ile düşünce arasında bir koşutluk kurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kadının erkekten farklı biçimde düşünmesi onun doğal olarak farklı bir dile sahip olmasını beraberinde getirmektedir (Hellinger, 1990, s. 42). Sözelimi, kadınların giyim, ev işleri, çocuk bakımı gibi alanlarda farklı deneyim, ilgi ve gereksinimleri, erkekler için de bu durum elbette farklı alanlar için geçerlidir, belli alanlarda daha fazla ve çeşitli sözcük kullanmalarına olanak vermektedir (Trömel-Plötz, 1982, s. 21). Dolayısıyla dilin ve sözcüklerin cinslere bağlı olarak kullanımının zamanın koşullarına göre değişebileceği söylenebilir. Benzer bir görüşü savunan Klann-Delius, sözcük dağarcı konusunda yapılan araştırmalarda cinsler arasında bir üstünlüğün söz konusu olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, kadınların ve erkeklerin kullandıkları sözcükler biyolojik nedenlerden çok, ilgilenilen alanlarla ilintilidir. (2005, s. 48-49).

Sanayileşme süreci ile birlikte iş gücüne olan gereksinimin ve kadınların toplumsal yaşama olan katkılarının özellikle 20. yüzyılda artması, kadının toplum içerisindeki kimliğinin güçlenmesi, meslek yaşamında sağlanan fırsat eşitliği ile birlikte kadın ve erkek arasındaki asimetrik ilişkide geleneksel rollerin de ortadan kalkmasıyla kadınların toplumsal alanda daha etkin rol almalarını zorlaştıran engeller aşılmıştır. Bu da doğal olarak kadınların entelektüel düzlemde, başka bir söyleyişle sanatta/yazında seslerini daha çok duyurmalarını sağlamıştır.

3. Cinsiyette Asimetrinin Dil ve Çeviriye Yansıması

Cinsiyet değişkeninin çevirmenin dilinde ne gibi farklılıklar meydana getirdiğini saptamakta yarar vardır. Çevirmenler de erek kültürün biçimlendirdiği bu etmenlerin etkisi altında kaldığı için doğal olarak, çevirmenin dili cinsiyete özgü kimliği belirleyen toplumsal ve kültürel kimlikten bağımsız olamaz. Dolayısıyla, kadın ve erkekleri farklı kılan bu etmenlerin dile yansıması kaçınılmazdır. Kadın ve erkek arasındaki asimetrik ilişkiye dikkati çeken Trömel-Plötz (1982), Klann-Delius (2005) ve Hellinger (1990) gibi dilbilimciler Almanca gibi iyi yapılanmış bir dilde bu ilişkinin belirgin biçimde konuşma diliyle yazı diline yansıdığını çalışmalarlarıyla kanıtlamışlardır. Dildeki asimetrik ilişkinin izlerini süren dilbilimciler bu ilişkinin az gelişmiş ilkel

toplumların dillerinde de görülebileceğini kanıtlamışlardır. Dilbilimsel düzlemde farklı kültürlerin dillerini irdeleyen Edward Sapir (1921), Kuzey Amerika’da yaşayan Kızılderili dili olan ‘Yana’ dilini irdelediğinde, kadın ve erkeklerin cinsiyetlerine göre farklı bir dil kullandıklarını saptamıştır. Benzer bir çalışma, güney Amerika’daki ‘Koasati’ dilinde de görülmüştür. Örneğin, kişinin prestijine ve toplumdaki güç ilişkilerine göre cinsler arasında farklı dil kullanımlarının olduğu görülmüştür (Hellinger, 1990, s. 12-13). Trömel-Plötz, “Sprache, Geschlecht und Macht” adlı çalışmasında da altını çizdiği gibi, günlük ya da resmi dilde insanların kullandıkları dilsel ve dil dışı davranışlar toplumdaki cinsler arasındaki güç dengesini yansıtmaktadır. Cinsiyete özgü değerleri yansıtan dil, erkeklerin belirleyici olduğu toplumlarda kadınlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır (1982, s. 31-41). Benzer bir görüş, toplumdaki ilişkilerin güç dengeleri tarafından belirlendiğini ileri süren Edwin ve Shirley Ardener’in ‘Sessiz Grup Metodu’nda (muted group theory) da dile getirilmektedir. Bu ilişkiler, Hellinger’in de işaret ettiği gibi, gerçeği algılama ve yorumlamada farklılık yaratarak dile yansımaktadır (1990, s. 38-39). Sözelimi Oppermann ve Weber kadınların erkeklerden farklı bir dil kullandıklarını ve buna koşut olarak günlük hayatta farklı dilsel davranışlara sahip olduğunu “Männersprache – Frauensprache” adlı kitaplarında günlük ve iş yaşamından alıntılanan örneklerle ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, kadınların daha düşünceli, bütünleyici, edilgen, dikkatli, sessiz, açık, bağlantılı, geri bildirimli, onaylayıcı, kapsayıcı, duygusal, çekingen, iletişim odaklı olduklarını; erkeklerin dilsel olarak daha sesli, saldırgan, düz, açık, duygusuz, iddialı, emredici, baskın ve hiyerarşi eğilimli olduklarını vurgulamaktadırlar (Oppermann ve Weber, 1997, s. 16-17). Kadın ve erkeğin dilsel tutumlarını irdeleyen Oppermann ve Weber iki dil arasında kesin bir ayırımdan yola çıkmaktadırlar. Yazarlar; dil, düşünce ve alımlamanın birbirine bağımlı süreçler olduğunu savunan Edward Sapir ve Benjamin Whorf’un yaklaşımlarını temel almaktadırlar (1997, s. 19). Benzer bir görüşü savunan Fransız yazar ve düşünür Beauvoir, felsefi anlamda Batı toplumlarında kadının yerini ve ataerkil anlayışını sorgulayarak kadının sürekli “erkeğe göre belirlendiğini ve tanımlandığını, (...) (o)nun özne ve mutlak, kadının ise öteki olarak görüldüğünü” (akt. Lindhoff, 1995, s. 2) söylemektedir. Bu tür kesin sınıflandırmalar genellemeye ve kalıplaşmış düşüncelere neden olduğundan bilimsel bir saptamanın ötesindedir. Bir cinsiyete özgüymüş gibi betimlenen çoğu nitelik, kişiden kişiye olduğu kadar dönemden döneme göre farklılık gösterebilmektedir. Yapısökücü düşünürlerden olan Jacques Derrida felsefede olduğu gibi dilde de karşıt değerlere dayanan Batı düşünce biçiminin sonucu olan bu tür ayrımları kabul etmeyerek karşı çıkmaktadır. Lindhoff’ın vurguladığı gibi, Derrida, Batı’da egemen olan düşünce dizgesinde olumsuz nitelendirmelerle ‘ötekileştirilen’ kadını kendine çıkış noktası olarak almış ve erkek dünyasının “Phallogomerkeziyetçi” anlayışını, kadın imgesini kullanarak zıtlıklara dayanan ruh/doğa, biçim/içerik, kural/kuralsızlık, özne/nesne gibi kalıplaşmış ikili değer anlayışını yıkmaya çalışmıştır (1995, s. 97-101).

Bir anlamda günlük dile bağlı, onun sınırları içerisinde hareket eden, diğer anlamda estetik bir kaygının gözetildiği, gerçekliği bire bir ya da kurgusal bir düzlemde yansıtan, dilde yeni anlatım olanaklarının arayışına girildiği yazınsal yapıtların çevirisinde çevirmenin cinsiyetine bağlı bir dilin varlığından söz edilebilir mi? Çevirmen her ne kadar bir metni kaynak metne bağlı olarak dilsel ve kültürel anlamda erek dile çevirse de, cinsiyetinden kaynaklanan deneyim ve duyarlılıklar onun çeviri

dilinde bazı seçimler yapmasına yol açmaktadır. Bir kadın çevirmenle bir erkek çevirmenin aynı yapıtı çevirirken bir metinde geçen duygu ve düşüncüyü farklı sözcüklerle ifade etmeleri, kullandıkları ifadelerin sözdizim ve tümce yapısı bakımından birbirinden ne ölçüde farklılık gösterebilmektedir? Çok anlamlı bir tümce karşısında çevirmenin metne kendi yorumunu katarken cinsiyetinden tamamen bağımsız hareket ettiği söylenebilir mi? Hatta biraz daha ileri giderek genelleştirilmiş bir anlayışla, çevirmenlerin cinsiyetine bakarak kullandıkları dilleri ikiye ayırmak ne derecede doğru ve bilimsel bir yaklaşımdır? Günlük dile göre daha esnek, değişken ve soyut bir dili olan yazınsal bir metnin çevirisinde çevirmenin cinsiyetine bağlı genel bir yaklaşım geliştirmek oldukça zordur. Yapıtını yazarken kendi dilini göreceli olarak özgürce kullanan bir yazarın cinsiyetinden kaynaklanan bazı konusal, dilsel ve imgesel seçimleri o metninde saptamak, bir çevirmenin kullandığı dilde cinsiyetin izlerini bulmaktan daha kolaydır. Çünkü yazarın, çevirmenden farklı olarak bağlı bulunduğu başka bir metin yoktur. Oysa bir çevirmen, metnini oluştururken bir kaynak metne 'bağlıdır'. Bu nedenle, bir yazarın metninde kullandığı dilin farklı/alışılmadık olması, çevirmenin dilini ve çeviriye ilişkin seçimlerini bir anlamda sınırlandırmaktadır. Kaynak yazarın cinsel ayrımı vurgulayan bir söylem kullanması ve buna ilişkin olarak bir dilsel davranış göstermesi durumunda çevirmenin kullandığı dilin buna koşut olarak biçimlenmesi beklenmektedir. Bu durumda, çevirmen kaynak metnin söylemine bağlı olarak erek dilde bu söylemi yansıtmaya çalışır. Bazı durumlarda ise, çevirmen bu söylemi görmezden gelip kendi alışık olduğu dilsel tutumunu sürdürerek yapıtı aktarma yolunu izleyebilir. Bir çevirmen, bir kadının iç ve dış dünyasını betimleyen bir yazarın metnini çevirirken, cinsiyeti ne olursa olsun, kaynak metinde kullanılan dile bağlı olarak çeviriyi yapmaktadır. Ancak bu çeviri çevirmenin cinsiyetinden tam bağımsızlaşamayabileceği gibi, çevirinin işlevi ya da çevirmenin aldığı kararlara göre de biçimlenebilmektedir. Karar alma sürecinde çevirmen örneğin, kitabın satışını artırmak, daha geniş bir hedef kitleye seslenmek gibi bir niyet güderek karşıt cinsle özgü dilsel göstergeleri azaltabilir ya da sözcükleri cinsel çağrışımlarından arındırarak dolaylı bir anlatım yeğleme yoluna gidebilir. Tabii ki bu tür yaklaşımlar, çevirmenin bu niyetine yönelik bilinçli bir seçim olabileceği gibi başka etmenlerden de kaynaklanabilir. Örneğin, çevirmenin kaynak metnin dışına çıkıp çıkmadığı, yazarı ne kadar iyi tanıdığı, kaynak ve erek dili yetkin biçimde kullanıp kullanmadığı ya da çeviri metnini daha iyi anlamaya/yorumlamaya ilişkin hazırlık yapıp yapmadığı ile ilgili de olabilir. Bunun yanında, bir erkek çevirmen kaynak metindeki kadın söylemini iyi bilmiyorsa kadın dünyasını erek metne aktarırken yazarın kadınlarla ilgili dilsel göstergeleri çözemeyip bunları hemcinsinin tanımlamaları için kullanılan, sözgelimi cinsiyet ayrımını vurgulamayan daha genel dilsel göstergelerle değiştirebilir. Çevirmenin karşıt cinsin kullandığı dili ve onun dünyasını çözümleyebilmesi bu çerçevede içerisinde son derece önemlidir. Bu bağlamda, kadın ya da erkeğin dünyasının farklılığı ve bunların dile yansımaları nasıl oluşmaktadır, sorusu akla gelmektedir. Bu soru gerek kaynak metni anlamada, gerekse erek metni yazmada çevirmenin dilini de belirlediğinden bu sorunun yanıtlarına kısaca değinmek gerekir. Çünkü Reiss ve Vermeer'in genel bir çeviri kuramını oluşturmaya yönelik yazdıkları "Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie" adlı kitabında altını çizdikleri gibi, çeviri olgusu kültürel ve dilsel bir aktarım (1991, s. 13) olmakla birlikte, anlama yetisi ve bilgi birikimine bağlı olarak bir yapıtı yorumlayabilme ve onu erek dilin dünyasına dönüştürebilme işidir.

Saydığımız bütün bu nitelikler, kadınların günlük dilde olduğu gibi yazın alanında da farklı konu, anlatım ya da dilsel duyarlılıklar oluşturmalarına zemin hazırlamaktadır. Çeviri yoluyla bunların farklı bir kültüre/dile aktarılmasıyla erek dilde ve kültürde yeni anlatım olanakları ve duyarlılıkları oluşabilir, dolayısıyla bu da erek dili geliştirip zenginleştirebilir. Çevirmenin kadın ve erkek dünyasını iyi bilmesi, çevirinin bu işlevini artırabilir. Bu açıdan bakıldığında, kadının dünyasını odak alan bir yapıtı, bu dünyayı erkekten daha iyi bilen bir kadın çevirmenin çevirmesi kaynak metne bağlılık açısından belirleyici olabilir. Kadın yazarların kendi yapıtında kadın kimliğine ilişkin gösterdiği dilsel duyarlılığı ve buna ilişkin kullandığı söylemi bir kadın çevirmenin anlaması, çevirisinde yazarınkine benzer bir dilsel duyarlılık göstermesi beklenir. Ancak kaynak dildeki yazarın yapıtında aktarılan cinsiyete özgü dilsel duyarlılığı bir kadın yerine bir erkek çevirmenin göstermesi de söz konusu olabilir. Yazarlık yetisi güçlü olan bir erkek çevirmen, sözcük düzleminde kadına özgü dilsel kullanımlar hakkında daha az bilgiye sahip olsa ya da bazı sözcüklerin karşılığını tam olarak veremese de, sanatsal düzlemde daha ‘başarılı’ bir çeviri yapabilir. Burada, çevirmenin kaynak metni ne kadar iyi anladığı ve erek okurlara yazarın dilsel duyarlılığını ne kadar aktarabildiği önemlidir.

Kuramsal düzlemde tartıştığımız konuların uygulamada, başka bir anlatımla, çeviriye nasıl yansıdığı ve çevirmen kararlarını ne ölçüde etkilediğini yazınsal bir metnin çevirisi üzerinde göstermeye çalışacağız.

4. Ingeborg Bachmann ve *Undine* figürü

Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann’ın kitaplarında insanın kendisiyle ve değişen dünyayla hesaplaşması, yeni kimlik arayışı, ikili ilişkileri sorgulama gibi konular öne çıkmaktadır. Ölüm imgesini sıkça dile getiren Bachmann, yapıtlarında insanın gerçek ölümünün insanın insana yaptıklarından kaynaklandığına vurgu yapmıştır. Bir konuşmasında, faşizmi göz önüne alarak mı yazdığı sorusu üzerine, şu açıklamayı yapar: “Faşizm, atılan ilk bombalarla başlamaz. Faşizm insanlar arasındaki ilişkilerde başlar, iki insan arasındaki ilişkide başlar.” (akt. Cemal, 2004, s. 8-9). Günlük yaşamda insanın insanı manevi açıdan türlü yaralamalarla öldürmesi yazarın öykülerinin çoğunda, bu arada incelediğimiz öyküde de, pekala yansımaları bulmaktadır.

Bu çalışmada Bachmann’ın 1961 yılında kaleme aldığı “*Undine geht*”³ (1995, s. 182-192) adlı öyküsünün iki farklı çevirmen tarafından ortaya konulan çevirileri karşılaştırılarak, çeviride cinsiyetin rolünün dilsel duyarlılığa nasıl yansıdığı irdelenecektir. Bu bağlamda, çevirmenlerin metinlerinde gözlemlendiğimiz aktarım farklılıkları örneklenerek bunların çevirmenin cinsiyetinden ne ölçüde kaynaklandığına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bu çevirilerden biri, Kamuran Şipal’in 1989 yılında

³ Bachmann’ın *Gedichte, Erzählungen, Hörspiel, Essays* kitabı içerisinde çıkmış olan bu öyküsünden yapılan alıntılar çalışmada “B” kısaltmasıyla verilmiştir.

çevirdiği “*Undine Gidiyor*”⁴ adlı öykü olup, diğeri Semahat Yüksel’in “*Su Perisi Gidiyor*”⁵ adıyla 1986 yılında Türkçeye aktardığı öyküdür.

Undine, adını Paracelsus’un simya eserlerinde “undina” ya da “undenen” olarak geçen varlıklardan alan mitolojik bir figür olan bir su perisidir. Su perisinin edebi bir figür olarak işlenmesi Baron Friedrich de la Motte Fouqué’ye uzanmaktadır. Bu yazarın kaleme aldığı *Undine* öyküsü (1811) Alman Romantizmi’nin başyapıtlarından biri olmuş ve bu karakter üzerine yazılan çeşitlemelere kaynaklık etmiştir. Bachmann’ın *Undine*’si sudan çıkıp karada bir insanoğluna, Hans’a rastlar, ona sevdalanır, kırılır, suya döner, günün birinde kendine gelip tekrar yeryüzüne çıkar, yine hayal kırıklığına düşse ve sevdiği erkeğin diğerlerinden farklı olmadığını tecrübe etse de, aynı şeyleri tekrar tekrar yaşamaktan vazgeçemez. Ancak bu gidişinde artık dönmemeye kararlıdır. Bu son gidişinden önce içini döker, erkeklerin iyi ve kötü yanlarını ortaya serer. Undine’nin gözünde erkekler birer canavardır. Eşlerine hükmederler, sınırlar, politika, gazeteler, bankalar, borsa ve ticaret gibi anlaşılmaz birçok konuyla neden uğraştıklarına anlam vermek zordur. Bir yanı sıra düzenli ve yapılanmış olan her şeyi yıkmaya, uzaklardan gelen o acılı sese, “gel, bir kez olsun gel” çağrısına uymaya, o büyük ihanete hazırdırlar. Ancak köşeye sıkıştıklarında ‘öteki kadını’ harcayacak kadar haindirler. Undine’nin gözünde iyi yönleri de vardır erkeklerin elbette: ellerinin sağaltıcı gücü, dünya bilgileri, makinelerden anlamaları, dili kullanmadaki ustalıkları övgüye değerdir.

5. Çevirmen cinsiyeti perspektifinden *Undine geht* öyküsünün çevirileri

İncelemeye aldığımız çevirilerde elde ettiğimiz bulgulara göre, erkek çevirmen daha genel anlamda kullanılan sözcükler seçerken, kadın çevirmen sözcük seçiminde daha titiz davranmakta, örneğin, kadın-erkek ilişkisi bağlamına daha çok oturan sözcükler seçmektedir. Aşağıdaki alıntılardan solda yer alanlar erkek çevirmenin, sağdakiler kadın çevirmenin söylemine örneklerdir:

dolandırmak/dolandırılmak	aldatmak/aldatılmak
kucaklama	sevişme
sperma	döl
kabul etmemek	kanmamak
davranmak	oyun oynamak
yüzkarası	utanç
yüzkarası yerler	günah mahalleri
sevi oyunları	aşk oyunları

⁴ Bağlam Yayınları tarafından yayımlanan bu çeviri, Bachmann’ın *Otuz Yaş. Öyküler* kitabı içerisinde bulunmaktadır. Bu çeviriden yapılan alıntılar çalışmamızda “Ş” kısaltmasıyla verilmiştir.

⁵ Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından yayımlanmıştır bu çeviri, Bachmann’ın farklı yapıtlarının bir araya getirildiği *Seçmeler* adlı kitabında yayımlanmıştır ve çalışmada “Y” kısaltmasıyla verilmiştir.

Kadın dili ve erkek dilinden söz edilecekse, bu belki de bir dokunuşun ya da iki sevgilinin birleşmesini simgeleyen denizin kabarmasının anlatımında en çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Undine'nin Hans'a rastladığı anı şöyle aktarıyor çevirmenler:

“Ne zaman ormandaki açıklıktan geçsem de (...) sürgünler kollarıma vrurarak suları alıp götürse, yapraklar saçlarımdaki damlaları yalasa, Hans adında birine rastlardım hep.” (Ş 179)

“Ormandaki açıklıktan her geçişimde (...) incecik dallar kollarımdaki suları süpürürken ve yapraklar saçlarımdaki damlaları okşarcasına yalarken, hep Hans isimli birine rastladım. (Y 146)

“Immer wenn ich durch die Lichtung kam (...) wenn die Ruten mir das Wasser von den Armen schlugen, die Blätter mir die Tropfen von den Haaren leckten, traf ich auf einen, der Hans hieß” (B 182).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, kadın çevirmen, dalların ve yaprakların tene dokunuşunu betimlerken “vurmak” sözcüğünü aktarmaktan kaçınmış, kaynak metinde yer almasalar da, “incecik”, “okşarcasına” gibi nitelermeler eklemiştir. Böyle dolaylı bir anlatıma başvurarak dokunmakla ilgili daha yumuşak bir ifade yeğlemesi, sözcüklerin cinsel çağrışımlarındaki sertliği kırmak istemesi ile açıklanabilir. Bu dilsel tutum da, cinsiyetinden kaynaklanan duyarlılığın etkisiyle gerçekleştiği izlenimi uyandırmaktadır.

Kabaran bir denizin tasvirinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Deniz yaman bir iç çekişe dönüştü, dövdü kıyıları, dövdü... (Ş 185)

“Deniz heybetli bir iniltiydi, dalgalandı, dalgalandı... (Y 152)

“Das Meer war ein machtvoller Seufzer, es schlug, schlug ... (B 188)

Yine bu örnekte de gördüğümüz gibi, kaynak metinde “iç çekiş” (Seufzer) ve “dövmek” (schlagen) sözcükleri geçiyor olsa da, kadın çevirmen bunları “inilti” ve “dalgalanmak” ifadeleri ile karşılamıştır. Denizin kıyıya kavuşmasındaki cinsel çağrışımın aktarımında kadın imgelemine çeviride kadın söylemini nasıl etkilediğini ve kadın çevirmenin üslubuna nasıl yansıdığını gözler önüne sermektedir. Bu alıntıda, erkeğin metin, kadının daha çok bağlam odaklı çevirdiği de gözlemlenmektedir.

Bachmann, ‘Yeni bir dil olmadan yeni bir dünya olmaz’ (akt. Cemal, 2006, s. 10) savından hareketle yapıtlarında yeni bir anlatım biçimi denemesine girmektedir. Yazarın alışılmadık ifadelerini erkek çevirmenin daha çok sözcüğü sözcüğüne aktardığı, kadın çevirmenin ise erkek dil normlarına uygunluğu daha çok gözettiği görülmektedir, örneğin erkek çevirmen “insan-kadınlar” (Menschenfrauen), “başlangıçla başlamak” (mit dem Anfang beginnen) ifadelerini kullanırken, kadın çevirmen “insanoğlunun dişileri” ve “yeni baştan başlamak” ifadelerini yeğlemektedir. Kadın çevirmenin bu kararı, çeviride iletişim odaklı dil kullanmayı tercih ettiğini örneklemektedir.

Çeviri öykülerdeki söz seçimi, bazı olaylara erkek ve kadın bakış açısını da ele veriyor. Örneğin, ihanetin olası sonucunu erkek “Kapı dışarı edilme”, kadın “toplumdan atılma” olarak çevirmektedir. Anlaşılan, erkek için bu bireysel, kadın için sosyal boyutu olan bir olgudur. Undine’nin erkekleri aşağılaması kadın çevirmenin söyleminde onları “rezil etme” girişimidir. Bu bağlamda, kadın çevirmenin kaynak metinde olduğundan daha keskin ifadeler seçtiği görülür. Ancak, genel olarak her iki çevirmenin de hemcinsini kollamak, ya da karşı cinsi ateş hattına atmak gibi bir tutum içinde olduğu sezilmektedir. Undine’nin, erkeklerin eşleriyle olan ilişkisini anlamadığının, erkeklerin eşlerine alışveriş, giyim-kuşam ya da yaz tatili için para vermelerine hayret ettiğinin anlatıldığı bölümde geçen iki cümleyi çevirmenler farklı bir yorumda bulunarak aktarıyor.

“Onları şuraya ya da buraya davet ediyor (davet ediyor, parayı ödüyorsunuz, doğal bir şey), eşleriniz için bir şeyler alıyor, eşlerinize kendiniz için bir şeyler aldirtıyorsunuz.” (§ 182)

“... onu sizler davet ediyorsunuz (eğer sizi o davet ederse, o öder, bu çok tabii). Sizler satın alıyor ve kendinizi satın aldirtıyorsunuz.” (Y 149)

“... da ladet ihr sie ein (ladet sie ein, zahlt, es versteht sich). Ihr kauft und laßt euch kaufen.” (B 185)

Bu örnekte, erkek çevirmenin parantez içindeki ifadeyi kaynak metne bağlı çevirdiğini görüyoruz. İkinci cümlede “eşleriniz için bir şeyler” ve “eşlerinize kendiniz için bir şeyler” ifadelerini eklemesi ise, durumu erkekler lehine biraz yumuşatıyor izlenimi vermektedir. Kadın çevirmenin ilk cümlede (kadın davet ederse öder şeklinde) aşırı yoruma gittiğini, ancak ondan sonraki cümleyi yerinde kullandığını ve bu ifadenin genel bağlama da uyduğunu görüyoruz. Bir sonraki örnekte erkek çevirmenin metinde erkekler için geçen “zulüm (Tyrannei)” sözcüğünü kadına mal ettiğini görüyoruz:

“... kibirli bir hoşgörülle davranan, zalim eşlerinde kendine sığınak arayan, kucaklamalarda çaresiz dalgın sizler” (§ 182)

“... o mağrur koruyucu tavrınız ve despotluğunuzla, eşlerinizde sığınacak bir yer arayışınızla ... zavallica yapılan ve zavallica oyalanılan sevişmelerinizle sizler” (Y 149)

“Ihr (...) mit eurer Tyrannei, eurem Schutzsuchen bei euren Frauen (...) ihr mit euren hilflos gekonnten, hilflos zerstreuten Umarmungen.” (B 185)

Erkek çevirmen tarafından eşin “zalim” olarak gösterilmesi, erkeğin içine düştüğü çaresizliğe ve bunun sonuçlarına bir gerekçe, bir hafifletici sebep arayışı olarak yorumlanabilir. Undine, erkek çevirmenin dipnotta da açıkladığı gibi, çocuklarının bir ruha kavuşabilmesi için kendisine bir insan koca bulması gereken bir su perisidir. Bachmann’ın Undine’si çocuk sahibi değil, çünkü o, erkeğin hayatında “yer kapmayı”

bilmeyen, onu geçiminin teminatı olarak görmeyen, kendini erkeği sevmeye mahkum eden, hayal kırıklığı yaşayınca da alıp başını giden bir kadındır. Undine'nin bu nedenleri bir bir sıraladığı açıklaması iki çevirmenin aktarımında şu biçimde yer almaktadır:

“Sizlerden çocuklarım yok, sorularım yoktu çünkü, isteklerden, önlemlerden, bir amaçtan ve bir gelecekte habersizdim, bir başka yaşamda nasıl yurt tutulabileceğini bilmiyordum. Yiyecek içecekler, ant içmelere, güvence vermeye gereksinme duymadım, yalnızca havayı, gece havasını, kıyı havasını, sınır havasını gereksindim; böylece yeni sözler, yeni öpücükler için, aralıksız “Evet! Evet” itirafları için boyuna yeniden soluklanmak istedim. İtiraf yapılırca sevmekle yükümlü kılmıyordum; günün birinde sevgiden kurtulunca, ister istemez suya dönmem (...) gerekiyordu.” (Ş 180)

“Sizlerden çocuklarım yok, çünkü hiçbir soruya meydan vermedim, talep, tedbir, niyet ve gelecek tanımadım, başka türlü bir hayatta nasıl yer kapılacağını da bilmedim.. Geçimimi düşünmüyordum teminata ve garantiye ihtiyacım yoktu; bir tek havaya, gece havasına, sahil havasına, sınır havasına ihtiyaç duyuyordum, yeni yeni sözlere, öpücükler, ardı arası kesilmeyen evet, evet itirafına soluk kazanabilmek için. Bu itiraftan sonra ise, sevmeye mahkumum ve günün birinde sevmekten başımı alabilirsem, suya dönmeye mecbur oluyordum..” (Y 147)

“Ich habe keine Kinder von euch, weil ich keine Fragen gekannt habe, keine Forderung, keine Vorsicht, Absicht, keine Zukunft und nicht wußte, wie mwn Platz nimmt in einem anderen Leben. Ich habe keinen Unterhalt gebraucht, keine Beteuerung und Versicherung, nur Luft, Nachluft, Küstenluft, Grenzluft, um immer wieder Atem holen zu können für neue Worte, neue Küsse, für ein unaufhörliches Geständnis: Ja. Ja. Wenn das Geständnis abgelegt war, war ich verurteilt zu lieben; wenn ich eines Tages freikam aus der Liebe, mußte ich zurück ins Wasser gehen [...]” (B 183)

Çevirmenlerin farklı mantık yürüttükleri ve bunun sonucunda iki ayrı Undine imajı çizdikleri alıntılardaki şu ifadelerden anlaşılıyor:

sorularım yoktu	sorulara meydan vermedim
gelecekte habersizdim	gelecek tanımadım
sevmekle yükümlü kılmıyordum	sevmeye mahkumum
sevgiden kurtulunca	sevmekten başımı alabilirsem

Erkek çevirmenin metninde kadın, ne istediğini çok bilmeyen, sevginin bağlayıcılığını kendisine erkek tarafından dayatılmış gibi hisseden biridir. “Sevgiden kurtulmak” sevgiden bıkkınlığı, sevginin kaçınılacak bir şey olduğunu, sevgisizliğin

sevgiye yeğlenebileceğini çağırıyor; “sevgiden başını almak” ise, insanın sevgiyi yok etmeden, kendi iradesini ortaya koyarak, alıp başını gitmesini ifade etmektedir. Kadın çevirmenin aktarımında Undine portresi daha gerçekçi bir niteliğe bürünüyor: O, kendi kararlarını kendi veren, erkeği ile ilişkisini kendi belirleyen, edilgen değil, etkin bir kişiliği olan, seçimlerini ortaya koyan bir kadındır. Suyu dönmeyi de, sudan çıkmayı da kendi seçiyor. Tekrar karaya çıkma, erkek çevirmene göre “düşünüp taşınma” sonucu gerçekleşirken, kadın çevirmene göre bir “tekrar kendine gelme” eylemidir. Undine’ye göre erkekler anlaşılmaz varlıklardır; kendisi, onların anlaşılmaz olan birçok konuyla, sınırlar, politika, gazeteler, borsa gibi konularla neden uğraştıklarını anlam verememektedir. Kadın çevirmen bu konuda aşırı bir yoruma giderek, erkeklerin “kendilerini anlamadıklarını” ileri sürmektedir. Erkeklerin hassasiyeti konusunu da yine farklı bir yorum getirmektedir kadın çevirmen. Erkeklerin hassasiyetinin, birine bir iyilik yaptıklarında, söz verdiklerinde, birini dinlediklerinde ve anladıklarında ortaya çıktığı ifadesi, kadın çevirmenin yorumunda, onlara iyilik yapıldığı, uysal davranıldığı, dinlendikleri ve anlaşıldıkları zaman söz konusudur, yani hassasiyet, karşı tarafın çok verici olması durumunda erkeğin verdiği bir tepkidir. Her iki çevirmenin de, karşı cinsi niteleyen ifadelerde aşırı yoruma gittiği aşağıdaki örnekte de görülmektedir:

“Ne mutlu sizlere! Pek seviliyor ve pek bağışlanıyorsunuz. Ama unutmayın, beni dünyaya çağıran sizsiniz; siz düşlediniz beni, sizinkisi gibi bir aklı olan, ama sizinkisi gibi bir vücuda sahip bulunmayan beni, başka bir kadını, başka bir yaratığı, düğünlerinizde yakınmalara başlayan, ıslak ayaklarıyla çıkagelen ben yabancıyı, öpücüğünün ölmeyi dilediğiniz, ama artık asla ölemediğiniz gibi sizi öldüreceğinden, yani düzensiz, kendini kaptırmış, olabildiğine yüce bir mantıkla öldüreceğinden korktuğunuz ben yabancıyı siz düşlediniz.” (Ş 186)

“Ne mutlu size! Çok sevildiniz ve pek çok şeyiniz affedildi. Ama unutmayınız ki, beni dünyaya siz çağırdınız, rüyalarınızda beni, bir diğer kadını, bir diğer erkeği, kendi ruhunuzu gördünüz, ama sizin için bir yabancı olan kendi kalibınızı görmediniz, halbuki o, düğünlerinizde sitemler haykırıyordu ve siz onun öpücüğü ile ölmekten korkuyordunuz, tıpkı ölmeyi arzu edip de ölmediğiniz gibi: Darmadağınık, kendinden geçmiş ve fevkalade akıllı.” (Y 153)

“Wohl euch! Ihr werdet viel geliebt, und es wird euch viel verziehen. Doch vergeßt nicht, daß ihr mich gerufen habt in die Welt, daß euch geträumt hat von mir, der anderen, dem anderen, von eurem Geist und nicht von eurer Gestalt, der Unbekannten, die auf euren Hochzeiten den Klageruf anstimmt, auf nassen Füßen kommt und von deren Kuß ihr zu sterben fürchtet, so wie ihr zu sterben wünscht und nie mehr sterbt: ordnungslos, hungerissen und von höchster Vernunft. (B 189)

Erkek çevirmenin metninde, düşlenen, çağrılan, yabancı biri, başka bir yaratık gibi algılanan ve öldüreceğinden korkulan bir kadın betimlenmektedir. Karşı cinsin yabancılığının ifadesi “yaratık” deyişiyile daha da keskinleşiyor, kadın bir tehdit olarak algılanmaktadır. Kadın çevirmenin metninde, düşlenen sadece kadın değil, erkeğin başka bir halidir. Burada erkeğin kendine yabancılaşması vurgulanmaktadır. Asıl tehlikenin kadından değil, erkeğin bölünmüşlüğünden geldiği yorumu yapılmaktadır. Sıralanan sıfatlar burada (darmadağınık, kendinden geçmiş ve fevkalade akıllı) erkeğin özlediği ölüm halini – ki kaynak metinde böyle geçmektedir – erkek çevirmenin metninde ise bunlar, öldüreceğinden korkulan kadının öldürme anındaki durumunu nitelemektedir.

Çeviride zorluk yaratan ve farklı yorumlara neden olan ifade kaynak metindeki “dem anderen” ifadesidir. Yalın hali “der/das andere” olabilen bu deyiş “öteki” olarak çevrilsediydi, metinde cinsiyet ayrımcılığını körükleyen “yaratık” ve “erkek” gibi sözcüklere gerek kalmayacaktı. Ayrıca, ondan sonra gelen “sizinle aynı ruhu taşıyan, ama sizinkine benzer bir bedeni olmayan” ifadesi, öteki’yi tanımladığı halde, bunun dışında düşlenen/düşlenmeyen şeyi tanımlayan olarak algılanmıştır. Böyle bir mantık yürütülmesi erkek imgesine gölge düşürmüştür. Kadın çevirmen, bağlamı izleyip, yazarın daha önce çizdiği “kendi içinde tutarsız erkek” imgesini burada da yansıtmıştır. Erkek çevirmen de aslında benzer bir yolu izlemiştir. Yazar, daha önceden çizdiği, kadını bir tehlike olarak algılayan erkek imgesine tutunarak, kadını “tehditkar yaratık” olarak göstermiştir.

Undine, artık geri dönmeyeceğini, asla “evet” ve “sen” demeyeceğini, hatta nedenini belki açıklayabileceğini dile getirmektedir. Kadın çevirmen, kaynak metinde olduğu gibi erkek çevirmenin metninde geçen “nedenini belki size söylerim” yerine, “belki de tek şunu söyleyeceğim: Niçin” (Y 147) yer vererek Undine’nin soru sorma eğiliminde olduğu yorumunda bulunmaktadır. Oysa Undine, hayatında artık sorulara yer olmadığını iki defa belirtmektedir. Bu örnekten yola çıkarak, kadın çevirmenin kararında kadınların erkeklere göre daha belirgin olan sorgulayıcı tavrının ve nedensellik eğiliminin etkili olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

6. Sonuç

Genel anlamda bakıldığında, çevirmenin cinsiyetinden yola çıkarak çeviri belli yargılar çerçevesinde sınırlandırılmaz, çünkü çevirmenin yaptığı iş, salt cinsiyete bağlı bir edim değildir. Burada cinsiyetin dışında çevirmenin ilgisi, uzmanlık alan bilgisi, kültürel birikimi, çevirdiği yazar hakkındaki bilgileri, daha önce çevirdiği metin türündeki deneyimi gibi etmenler çevirmenin cinsiyetinin yanında onun çeviride bilinçli ya da bilinçsiz olarak aldığı kararları biçimlendirebilmektedir. Ancak çalışmamızda da vurgulandığı gibi, dilin kullanımı cinsiyeti etkileyen toplumsal, biyolojik ve kültürel koşullar tarafından belirlenmektedir. İçinde yaşadığı kültürün bir parçası olan çevirmenin de bu etkilerden soyutlanamayacağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında, erkek kültürün bir okuru olan çevirmenin de bir metni algı ve yorumlayışında “bireysel” izlerin dışında bir kültüre özgü olan bazı değer ve yargılara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bir metni çevirirken, çevirmenin bundan kendini arındırmasının beklenemeyeceği gibi bunları yok sayması da düşünülemez. Farklı bir kültürün ürünü olan bir metni çevirirken bu etmenlerin çevirmenin cinsiyetine göre farklılaşabileceği

daha da belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, kaynak dilde farklı bir asimetric ilişki yansıtan bir metnin başka bir dile çevrildiğinde değişmesi kaçınılmazdır. Çeviriyle birlikte yeni bir dilin sınırları içerisine giren bir yapıt çevrildiği dilin asimetric ilişki dünyasının bir parçası konumuna gelmektedir. Çalışmamızda, cinsiyet etmeninin kadın ya da erkek bakış açısına göre çeviride nasıl farklılaşabileceği olgusu her iki çevirmenin kaynak metni cinsiyet düzleminde farklı biçimde yorumlamasında açıkça ortaya çıkmaktadır. İrdelediğimiz “Undine geht” adlı öyküde erkek çevirmenin kararları, erkeği kollarken, kadını daha edilgen, daha çaresiz gösterdiğini; kadın çevirmenin, kadını gerçekçi biçimde yansıtırken, erkeği daha çaresiz, olduğundan daha bölünmüş bir kişilik olarak gösterme eğiliminde olduğu saptaması bunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, her iki çevirmen de, çeviri edimini cinsiyetin koşullamalarından arındıramamaktadır. Bachmann’ın bu öyküde örneklediği kadın ile erkek arasındaki asimetric ilişkinin sonucunda oluşan ve dile yansıyan bu ‘savaş hali’ çeviri düzleminde de adeta varlığını sürdürmektedir. Her iki çevirmenin belli oranda kaynak metnin dışına çıkarak kaynak metinde bulunmayan bazı eklemeler yapması ya da bir duyguyu farklı biçimde betimlemesi cinsiyete ilişkin izlerin çeviride ne kadar belirgin biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Kaynak metni çevirirken her iki çevirmenin aldığı farklı kararlar, hemcinsi ve karşı cinsi nasıl algıladığı, çeviri diline yansımaktadır. Bu yansımanın sınırları çevirmenden çevirmene göre değişebileceği gibi, çevirmenin yaşadığı dönemin koşullarının biçimlendirdiği cinsiyet algısına göre de değişebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, irdelediğimiz metnin günümüzde başka bir kadın ve bir erkek çevirmen tarafından çevrilmesi durumunda, cinsler arasındaki asimetric ilişkinin değişen parametreleri de dikkate aldığımızda erkek dilde farklı biçimde yansımaları bulabilirdi.

Kaynakça

- Bachmann, I. (1985). Su Perisi Gidiyor. *Seçmeler*, çev. Semahat Yüksel. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 146-156.
- Bachmann, I. (1989). Undine Gidiyor. *Otuz Yaş. Öyküler*, çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 179-189.
- Bachmann, I. (1995). Undine geht. *Gedichte, Erzählungen, Hörspiel, Essays*. München: Piper Verlag, s. 182-192.
- Cemal, A. (2006). Malina, ya da Günlük Cıyanetlerin Romanı, Ingeborg Bachmann, *Malina*. içinde, (çev. Ahmet Cemal), İstanbul, YKY, s. 7-11.
- Hellinger, M. (1990). *Kontrastive feministische Linguistik. Mechanismensprachlicher Diskriminierung im Englischen und Deutschen*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Lindhoff, L. (1995). *Einführung in die feministische Literaturtheorie*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Klann-Delius, G. (2005). *Sprache und Geschlecht*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Möhrmann, R. (1982). Feministische Ansätze in der Germanistik seit 1945. In M. Heuser (ed.) *Frauen – Sprache – Literatur: fachwissenschaftliche Forschungsansätze und didaktische Modelle und Erfahrungsberichte für den Deutschunterricht*. Paderborn u.a.: Schöningh Verlag, s. 91-115.
- Oppermann, K./Weber E. (1997). *Frauensprache – Männersprache: die verschiedenen Kommunikationsstile von Männern und Frauen*. Landsberg am Lech: mvg-Verlag.
- Reiss, K./Vermeer, J. H. (1991). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Trömel-Plözt, S. (1982). Linguistik und Frauensprache. In M. Heuser (ed.) *Frauen – Sprache – Literatur: fachwissenschaftliche Forschungsansätze und didaktische Modelle und Erfahrungsberichte für den Deutschunterricht*. Paderborn: Schöningh Verlag, s. 11-30.
- Trömel-Plözt, S. (1982). Sprache, Geschlecht und Macht. In M. Heuser (ed.) *Frauen – Sprache – Literatur: fachwissenschaftliche Forschungsansätze und didaktische Modelle und Erfahrungsberichte für den Deutschunterricht*. Paderborn.: Schöningh Verlag, s. 31-42.
- Ünlüsoy, M. (2008). *Kadın dili ve erkek dili arasındaki farklar gerçekten yansıtıldığı gibi mi?*, Bir Bilim Kategorisi Olarak 'Kadın'. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde, Çanakkale Üniversitesi, s. 478-482.
- Zengin, B. (2008). *Kadın-Erkek Dili Ayırımı Ve Kadın Estetiği Üzerine: Almanya'daki Duruma Genel Bir Bakış* Bir Bilim Kategorisi Olarak 'Kadın'. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde, Çanakkale Üniversitesi, s. 497-505.

